

Правовий режим природних ресурсів виключної (морської) економічної зони в історичному аспекті поділу морського простору

УДК 341.221.2

Актуальність теми. Необхідно зауважити, що розвиток суспільних відносин в галузі розширеної експлуатації просторів та ресурсів Світового океану та співробітництва держав у даній сфері об'єктивно викликав необхідність у вдосконаленні правових систем, що регулюють відповідні відносини. Таке регулювання має ряд етапів, адже спочатку використання природних об'єктів здійснювалось у нерозривному зв'язку з правом власності на природні ресурси.

Метою є дослідження актуальних питань визначення правового режиму природних ресурсів виключної (морської) економічної зони в історичному аспекті поділу морського простору.

Питання про законність поширення прав власності на морські простори і ресурси було поставлено ще в Римській імперії. Так, відповідно до висловлювань Марціана, "згідно з природним правом загальним надбанням є: повітря, текуча вода, море і відповідно морський берег" [1, с. 386]. Гай вважав, що загальне надбання не належить жодній приватній особі. Воно відрізняється від "речі, що належить декільком власникам" або "загальної власності", яка, за свідченням Ульпіана, є "матір'ю чварів" [1, с. 274, 386, 423]. Море, відповідно, віднесено римським правом до "речі поза цивільним оборотом", причому не до власності держави, а до "загального надбання" [2, с. 124].

При цьому, слід зауважити, що вилучення морського простору з державно-правового обороту не суперечило в римській суспільній правосвідомості визначенню Римом "нашим морем" Тиренського моря (після завоювання Сицилії, Сардинії і Корсики) [1, с. 213] і Середземного моря (після заволодіння Римом Середземноморського узбережжя) [3, с. 9].

У фундаментальному дослідженні правового режиму відкритого моря С. В. Молодцов відзначає, що висловлювання "римських юристів відносились до галузі відносин внутрішньодержавного, а не міжнародного характеру", і погоджується з голландським юристом Франсуа в тому, що римські автори, "говорючи про море як про загальну річ і про неможливість придбання права власності на нього", мали на увазі право індивідуальної, приватної власності і "зовсім не вважали море необмежено відкритим для інших народів, крім римлян" [3, с. 10].

Питання про придатність права власності на морські простори і ресурси досліджувалося і у вітчизняній економічній науці. "Ні в які часи, при будь-яких суспільних відносинах, ніколи ні в якій формі не було власності на Світовий Океан. Ніхто і ніколи раніше не володів ні ним, ні його частинами, ні його ресурсами, ні просторами", - пише Г. К. Войтоловський. "Спроби захоплення у власність (державну або приватну) того, що знаходилося у безкінечному достатку, не мали ніякого економічного змісту. Численні односторонні претензії окремих країн на особисті права у відношенні морів і океанів у дійсності зводилися до прагнення перекрити доступ конкурентів до колоній і морської торгівлі, але не до Світового Океану як об'єкта" [4, с. 48-49].

З розвитком правового регулювання суспільних відносин по використанню природних ресурсів Світового океану складались відповідні системи правових норм, що є елементами самостійної комплексної галузі екологічного права в національному

законодавстві. Що ж стосується питань розвідки і розробки природних ресурсів морського дна за межами територіальних вод, то вирішення таких питань у 1950 р. було запропоновано покласти на ООН. У 1957р. Комісія по вивченню організації світу запропонувала, щоб Генеральна Асамблея ООН проголосила морське дно за межами національної юрисдикції "власністю міжнародного співтовариства". У 1966 р. Комісія запропонувала створити Агентство ООН по морських ресурсах, що повинно було б "управляти міжнародними ресурсами" [5, с. 139].

Висунуту в 60-х роках XX століття концепцію "загальної спадщини людства" у відношенні мінеральних ресурсів морського дна за межами дії національної юрисдикції [6, с. 93-106; 7, с. 23-24] в 70-х роках запропоновано було поширити також на морське середовище і на морські біоресурси за межами територіальних вод. Пропозиція не одержала підтримки міжнародного співтовариства [8, с. 28-38, с. 120-150].

Вивчення поглядів на цю проблему має безпосереднє значення для вирішення питання правильного формулювання в сучасних нормативних актах правового статусу природних ресурсів виключної (морської) економічної зони. Із прийняттям Верховною Радою України 16 травня 1995 року Закону України "Про виключну (морську) економічну зону України" [9] відбулися суттєві зміни у правовому режимі природних ресурсів за межами територіального моря і врегулюванні відносин в даній сфері з урахуванням норм міжнародного права.

Але з приводу цього питання існує ряд розбіжностей у чинному законодавстві. Стаття 13 Конституції України відносить природні ресурси виключної (морської) економічної зони України до об'єктів права власності Українського народу [10]. Якщо припустити, що зазначена стаття Конституції регулює відносини, пов'язані з використанням природних ресурсів економічної зони, і що такі ресурси можуть знаходитися у приватній або колективній власності, то подібне тлумачення Конституції буде суперечити міжнародному праву. Адже, відповідно до Конвенції ООН по морському праву [11], прибережній державі дається не право власності на природні ресурси його економічної зони, а тільки суверенні права з метою їх зберігання і використання.

Водночас у чинному законодавстві України (розділ VI Декларації про державний суверенітет України [12], ч.1 ст.4 Закону "Про економічну самостійність Української РСР" [13], ст.4 Закону "Про охорону навколишнього природного середовища" [14]) природні ресурси виключної (морської) економічної зони визнано власністю народу України.

З огляду на це чинне законодавство України в цій частині необхідно привести у відповідність з нормами міжнародного права та спеціального законодавства про виключну (морську) економічну зону, враховуючи пріоритетність останніх.

Якщо Конституція і вказані вище законодавчі акти України визначають природні ресурси виключної (морської) економічної зони власністю народу України, від імені якого виступають державні органи, то необхідно визначити коло тих ресурсів, відносно яких встановлено режим державної власності у відповідності до норм міжнародного права. Характерним прикладом зазначеного слід вважати законодавство колишнього СРСР щодо природних ресурсів континентального шельфу. Так Положенням про охорону континентального шельфу СРСР, затвердженим постановою Ради Міністрів СРСР від 11 січня 1974р. [15], до природних ресурсів континентального шельфу як об'єктів права державної власності відносились мінеральні та інші неживі ресурси поверхні і надр морського дна, живі організми "сидячих" видів, які прикріплені до морського дна чи знаходяться під ним, або здатні пересуватися по дну.

Враховуючи вищесказане, слід зазначити, що при фаховій законотворчості коректніше було б привселюдні владні прерогативи прибережної держави стосовно

морських просторів (суверенні права щодо виключної економічної зони) не плутати із речовим правом - правом власності.

1. Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения. ? М.: Юрид. лит., 1989. ? 447 с.
2. Перетерский И. С. Всеобщая история государства и права. Вып. II. Древний Рим. Учебник для юрид. Институтов. Ч. I ? М., 1945. ? 190 с.
3. Молодцов С. В. Международно-правовой режим открытого моря и континентального шельфа. ? М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1960. ? 348 с.
4. Войтоловский Г. К. Стратегия рыболовства. ? М., 1988. ? 116с.
5. Океан, техника, право / Отв. ред. Лазарев М. И., Сверанская Л. М. ? М.: Юрид. лит., 1972. ? 230 с.
6. Международный район дна Мирового океана. Проблемы использования ресурсов и пространств / Под ред. Л. Л. Любимова. ? М., 1980. ? С. 93-106.
7. Яковлев И. И. Международный орган по морскому дну. - М.: Международные отношения, 1986. - 160 с.
8. Колодний А. Л. Мировой океан. Международно-правовой режим. Основные проблемы. ? М., 1973. ? 232 с.
9. Про виключну (морську) економічну зону України. Закон України від 16 травня 1995р. // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 21. - Ст. 152.
10. Конституція (Основний закон) України (відповідні статті). // Відомості Верховної Ради України. - 1996.
11. Конвенція ООН по морському праву от 10 декабря 1982р.// Собрание законодательства РФ. - 1997. ? № 48. - С. 5493.
12. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР ? 1990. ? № 31. - С. 429.
13. Про економічну самостійність України. Закон Української РСР від 3 серпня 1990р. // Відомості Верховної Ради УРСР - 1990.- № 34. - Ст.499.
14. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991р.// Відомості Верховної Ради України, 1991. ? № 41. - Ст.546.
15. Положение об охране континентального шельфа СССР. Постановление Кабинета Министров СССР от 11 января 1974г.// СП СССР. - 1974. ? № 3. - С. 18.

Витовська І. В. Правовий режим природних ресурсів виключної (морської) економічної зони в історичному аспекті поділу морського простору

Дана стаття дозволяє прослідкувати історичний розвиток питання про придатність права власності на морські простори і ресурси. Вивчення поглядів з цієї проблеми має безпосереднє значення для правильного формулювання в сучасних нормативних актах правового статусу природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України. Саме цій проблематиці присвячене дане дослідження.

Ключові слова: морський простір, правовий режим.

Витовская И. В. Правовой режим природных ресурсов исключительной (морской) экономической зоны в историческом аспекте раздела морского пространства

В данной статье предоставлен обзор исторического развития вопроса о пригодности права собственности на морские пространства и ресурсы. Изучение взглядов по этой проблеме имеет непосредственное значение для правильной формулировки в современных нормативных актах правового статуса природных ресурсов исключительной (морской) экономической зоны Украины. Именно этой проблематике посвящено данное исследование.

Ключевые слова: морское пространство, правовой режим.

The stated article allows to trace the historical development of the question on the aptitude of the property right on the sea space and resources. The study of this problem views has immediate meaning for right formulation of the exceptional (sea) economical zone's natural resources' legal status in the modern normative acts. This investigation is dedicated to the above-mentioned problems.

Keywords: sea space, legal regime.

Черногуз А. Ф.

Класифікація збитків, заподіяних власникам земельних ділянок та землекористувачам (на базі норм конституційного, цивільного та земельного законодавства України)

УДК 349.41

Проблема відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам має не лише важливе теоретичне значення (з точки зору розуміння поняття "збитки", співвідношення даного поняття з поняттями "школа" та "втрати"), а й практичне значення (визначення правових підстав відшкодування збитків, їх розрахунок та порядок компенсації).

Варто зазначити, що проблема відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам прямо чи опосередковано висвітлена у наукових дослідженнях, які здійснили В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, О. А. Вівчаренко, І. І. Каракаш, М. В. Краснова, В. І. Семчик, М. В. Шульга та інші науковці.

Однак, проблема класифікації збитків, заподіяних власникам земельних ділянок та землекористувачам, потребує додаткового наукового дослідження. Тому предметом даної наукової статті виступатиме нормативно-правова класифікація збитків, що заподіюються власникам земельних ділянок та землекористувачам. Однак, така класифікація буде здійснена не лише на базі норм земельного законодавства, а й з урахуванням тих видів збитків, які визначені конституційно-правовими та цивільно-правовими нормами, які посприяють своїю дією і на земельні правовідносини.

Для того, щоб системно дослідити правову природу збитків, які заподіюються власникам земельних ділянок та землекористувачам, а також удосконалити механізм їх відшкодування, потрібно здійснити їх науково-практичну класифікацію, яку покласти в основу розвитку земельного законодавства України в частині визначення розміру та способів відшкодування цих збитків.

Багатоманітність форм заподіяння збитків, характер нормативного закріплення способів відшкодування збитків обумовлює їх класифікацію за різними критеріями.

На базі норм Конституції України, які на загальноправовому рівні визначають правові наслідки заподіяння збитків як різновиду шкоди, можна встановити також класифікацію окремих видів збитків.

У першу чергу, зі змісту ч. 4 ст. 32, ст. 56, ст. 62 Конституції України [1] буквально закріплена юридична класифікація шкоди, як найзагальнішої категорії, за об'єктом посягання на:

1. Збитки (шкоду, що заподіяна майну, майновим правам та інтересам суб'єктів);
2. Моральну шкоду (шкоду, що заподіяна їх особистим (нематриновим) благам).

Далі збитки (як різновид шкоди) на базі положень Основного Закону України також можна класифікувати за суб'єктами заподіяння на: